

Проф. д-р Й. ЗАИМОВ (София)

ОНОМАСТИКА И ЕЗИКОВ АНАЛИЗ

Ономастиката като част от езика, която съдържа собствени имена – географски и лични – е по-устойчива от езика, пази форми и явления, които са изчезнали в езика или са придобили друг вид. Може дори да се каже, че при наличие на обилно ономастично градиво може да се напише по-добра ранна история на един език, отколкото по оскъдни, макар и достоверни, езикови остатъци. За тракийски, мизийски и дакийски език на Балканите ние можем да съдим само по малкото имена, предимно географски, които са останали, и то в чужди извори.

Българският език е честит, че разполага за историята си и със собствени, домашни писмени извори (от IX век насам), а също така и с чужди, предимно гръцки данни от VI до IX век и покъсно, благодарение на които може да се възстанови почти напълно праславянският език, тъй като друг славянски език не разполага с такива ранни извори.

Географските имена в исторически български земи като Влашко, Албания и особено Гърция показват, че в миналото целият български език е имал ятов изговор, т. е. **ѣ** = **Е**, **Я** и че едва след XIV-XV в. в западните говори има преход към **Е**. По българските извори не може да се съди по този въпрос, понеже правописът е етимологичен и не можем да сме сигурни винаги каква звукова стойност е имал знакът **ѣ**. Така, в гръцки извори са ни познати случаи като **Βριάζα** (Самарина) < **Бръза**, **Δριάνοβον** (Еласон) < **Дръново**, **Λιάσκοβίτσι** (Янина) < **Лѣсковъци** или **Лѣсковъць**. Имената показват още, че след **р** и **л** групата **рѣ** и **лѣ** е имала изговор **ра**, **ла**, т. е. със затвърдяване на съгласните, напр. **Vrastovo** (Парга) < **Брѣстово**, **Pradhala** (Парга) < **Прѣдѣлъ**.

'Ара̀хова, често, < Орѣхово, Ласта̀ика (Пиргос < Лѣща, прил. от лѣска с -j- и доразвито на гръцка почва с -ика. В Албания: Ljaskovik < Лѣсковикъ, Ljabovo < /X/лѣбово; в Румъния: Breaz < брыз 'възбял (като брезова кора)' или от брѣза, Brează, Pleaş, Pleaşa < Плѣшь:плѣшь 'голо, плешиво място, без гора'.

Носовият изговор на стб. Ж (= Ъ^н, О^н), сега запазен само в крайните югозападни български говори в Костурско, виждаме в честите имена Λόγγος, Λογγοβίτσα < Лжгъ, 'гора, горичка' в Гърция; Langa, р. Langavica < лжка 'крайречна полянка, равнинка', Zümbi < зжбъ, заемка pëndar < пждар в Албания, а в Румъния Dimbovița, река през Букурещ и др.

Прилагателни с -j-, които са запазени сега само при имена на животни като вълчи от вълк, мѣчи от мѣчка, зайчи от за̀ек, говѣжди от говѣдо, овчи от овца̀, в миналото са имали много поширока употреба, срв. напр. Драгобр̀аша, село във Вранско, прил. от отдавна изчезнало лично име Драгобр̀ат 'който да бъде драг на брат си; да бъде драг като брат'; Драг̀аня падина, прил. от лично име Драг̀ан, т. е. „Драганова“, Овчар̀и гроб, прил. от овч̀ар, т. е. „овчаров“. Праславянските групи tj и dj са преминали в шт и жд само в български език и са станали една от най-отличителните му черти. Срещат се редовно в старинни географски имена в Гърция: Радо̀γόσδι < Радо̀гошь, прил. от лично име Радо̀гост или Радо̀год, Ζελὲγόζδι < Желѐгождъ, по лично име Желѐгод; в Албания: Graždani (Корча), Brždan (Елбасан) < Бр̀ждане „жители на село Бр̀до, Бърдо“, Saždani (Елбасан) < Са̀ждане „жители на село Сад“ от изчезналата дума сад 'градина', запазена в селищно име Са̀дово, Пловдивско; В Унгария: Pest 'Будапеща' от пеш 'пещ, огнище', на немски е Ofen от Ofen 'пещ, печка', в заемки mostoha < ма̀щеха, rozsda < р̀жда; В Румъния: Grăjdeni < Гра̀ждани „жители на селище Град, Меjdeni < Мѐждане „жители на село Межда“.

Праславянската наставка -itj-, с която се образуват умалителни, в български дава -ишт-, в сърбохърв. -ih-, в рус. -ич- и в западните славянски езици -ic-. В български тя е изчезнала, понеже е съвпаднала напълно с -ишт- от праслав. -istj- и -iskj- и с която се образуват увеличителни или имена на места, напр. глав-ише, женише и сѣлише, град̀ише. Всеки сърбин и хърватин има фамил-

но име на -иѣ: Петровиѣ, Јовановиѣ, както и всеки руснак има „отчество“ на -ич: Никита Иванович Семенов, Александр Сергеевич Пушкин, т. е. Никита е „младият Иванов, наследник, потомък на Иван“. В Дубровник през XII-XIII в. са записани едни от последните български лични имена от този тип: Драгомиршиѣ, Вълкасишиѣ и др. В българската топонимия са запазени около 500 имена с -ишт- като Добринища, Драглища, Радовиш: през XIII в. има пример писати въ Радовништѣхъ.

Епентетично л' е изчезнало твърде рано в български. В Супрасълски сборник се срещат само 10% от случаите, при които може да се появи, напр. ЗЕМЛѣ срещу редовно ЗЕМѣ. Географските имена дават случаи като Дѣмла (Крит): < Дѣм(л)а, прил. от дѣбъ 'дѣб', Горубляне (Софийско) – „жители на село Горуба“ от изчезнало гор-уба 'голяма гора' от горѣ и -уба, както кор-уба, от корѣ и -уба. Напълно погрешно Мошински мисли, че това л' е влязло от моравската редакция на старобългарски: то не е характерно и не е било характерно за моравските говори. Българските географски имена с л' отхвърлят категорично за последен път тази теза.

Имената пазят стари падежни форми, напр. Стог Илиа (Родопите) от Светого Илиа, както и старинен славянски и индоевропейски тип имена с първа част заповедна глаголна форма и втора част дума, от типа „Деривол“, напр. Скочи-вир, Троши-рало, Пали-къща, запазени днес в експресивни думи като загорѣ-тѣнджера, блѣснѣ-гѣбър и други.

В българските земи се срещат имена от изречения като Вѣри се вода, Падат орли (= място, където падат 'кацат' орли). Такъв тип имена не ми е известен от останалите славянски страни и изглежда е много старинен.

В географските имена са запазени много думи, които са изчезнали от историческия речник на езика. Значението им разкриваме чрез съпоставка със сродни езици. Особено е благоприятно положението, когато в сродните езици са запазени не само същите имена, но и думите, от които са възникнали. Ето няколко такива думи: *okò* 'око' и 'езеро' (образно) в селищно име 'Аковоѣ (Месения), литовски *akis* 'око' и 'езеро'; *брѣзник* 'брезова гора' в селищно име Брѣзник, рус. *берѣзник* също; гр. *Луковит* от *луковит* 'обрасъл с див лук', по строеж като *вар-ов-ит*, *брег-ов-ит*, запазе-

но в сръбски в извор от XVII в., също Сѡмовит от изчезнало сомовит 'богат със сомове, в който има много сомове'; Свищѡв от Свещѡв, прил. от свещ, тук за могила или връх 'възправен като свещ, отвесен'; връх *Свещѡв плаз* в Пирдопско, прил. от свещ с -ѡи, в руски свечий; *Ягодина* (Елбасан) от изчезнало ягодина 'поляна с много ягоди', запазено в сърбохърв. като дума и географско име; гр. *Нормѡвѡ* (Аргирокастро), прил. (от преди IX в., без ликвидна метатеза) от хормъ > храм 'къща, сграда; храм', стбълг. храмнна 'жилище', сега книжовно хрѡмов (празник). Лични имена: гр. *Γαστούνη* (Пиргос) от Гост-ѡнъ; с това име е известен български владетел в „Именник на първобългарските ханове“, наред с *Безмер*, *Маломир*, *Нравота*, *Звеница*, *Тервел* (т. е. *Тербел*, с ликвидна метатеза – *Трѣбелъ*), все славянски имена; село *Ροδοβάτιον* (Крит), прил. от *Ραδὸβαν*, а то от *радован* 'радостен', по строеж като *Милѡван*, *Драговѡн*, с уподоба а-ѡ > ѡ-ѡ на гръцка почва; *Μυλόγιστα*, село в Епир, от *Μιλογὸστ* – 'който да бъде мил, добре дощъл като гост', по строеж като *Добро-гѡст*, *Ραδογὸστ*; *Μιλιόβο*, село в Епир-Арта, по лично име *Мил-ѡх(а)*; *Ραδοσινιστα* в Епир, патронимично име от лично име *Ραδοσѡн*, както *Доброшѡн*, *Μιλοшѡн* и *Μιτροшѡн*; *Σανταμέριον* (Пиргос) по лично име *Сѡдомѣръ* „който да бъде добър, голям като съдия, да съди добре, справедливо“.

Всички тези и още много, много думи и имена са ценен принос не само за историята на българския език, на българския народ и на неговата култура, но те допълват общославянския речник, тъй като някои от тях са изчезнали и от него и трябва да се тълкуват на сравнителна индоевропейска основа.

Установявам, че няма разлика между думи и имена – географски и лични (първични, недоразвити). Всеки народ има само един речник от словни елементи -думи, с които си служи във всекидневния живот и с които назовава и географски обекти, и лица. Ако в един език не се намират сега думите, от които са възникнали собствените му имена, то е понеже думите са изчезнали от речника му и трябва да ги възстановяваме чрез стари текстове, чрез съпоставка с близки и сродни езици като правим разбор на строежа и на значението на думите, от които са възникнали имената, като изхождаме от законите на контрастивната граматика.

Имената дават данни не само за езика, но и за цялостната

веществена и духовна култура на именодателите, както и за произхода им. Въз основа на писмени исторически извори може да се напише историческа граматика на езика, но историята на един език може да се напише само като се вземат предвид и имената. Тогава ще разполагаме с една голяма част от историята на народа.